

TEHETSÉGELSZÍVÁS

Az elmúlt évszázad második felében a határokon átívelő kereskedelem, a pénzmozgások megváltoztatták a világ politikai és gazdasági helyzetképét, új lehetőségeket és kihívásokat teremtettek a fejlődő világ számára. A határokon átkelő emberáradatok (legyen szó akár tartós migrációról, akár időleges munkavégzésről, akár illegális bevándorlásról) ugyanolyan jelentőséggel bírnak a fejlődő világ alakításában, akár csak a fentebb említett változást hozó tényezők.

Devesh Kapur és John McHale könyve a tehetséges, szakképzett emberek szegény országokból gazdagabb országokba történő elvándorlásának egyik aspektusát, az úgynevezett „agyelszívást” szeretné megragadni. A szerzők nemcsak az elvándorlások statisztikai, számokban konkretizálódott nagyságrendjét szeretnék az olvasó elé tárni, hanem betekintést nyújtanak a gazdag országok migrációs politikájába is. Rendszerezve, részletekbe menően kifejtik, melyek azok a tényezők, amelyek ezeket a kivándorlásokat igazán mozgatják. Bemutatják azokat az általuk meghatározott sokrétű csatornákat, amelyeken keresztül a képzett szakemberek migrációja bizonyítottan hat a fejlődésre. Hangsúlyozzák, hogy a hatások mértéke országonként változik, és felhívják a figyelmet arra, hogy mekkora potenciális kárt okozhat az, amikor egy szegény ország elveszti amúgy is kevés tehetségeinek értékes hányadát.

Számos szegény országnak kell azzal a ténnyel megküzdenie, hogy tehetséges szakemberei igen magas számban gazdagabb országokba vándorolnak. A kivándorlás aránya a felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberek körében igen magas, 41 százalék a Karib-térségben, 27 százalék Nyugat-Afrika, 18,4 százalék Kelet-Afrika, 16 százalék Közép-Amerika esetében. Ezeket az adatokat ismerve általános az aggodalom, hisz ekkora méreteket öltő kivándorlások a fejlődésükben megrekedt országokat a szegénység foglyává teszik. A tehetséges munkavállalók esetében alkalmazott bevándorlási korlátozások csökkentése a migráció növekedéséhez járul hozzá.

A tehetségek elvándorlása Kapur és McHale szerint négy alapvető csatornán keresztül fejti ki hatását. Az első a *távlati* csatorna, amely arra vonatkozik, hogy a kivándorlás távlati lehetősége hogyan képes átalakítani azt a humán, társadalmi és pénzügyi tőkét, amelyeket a kivándorolni szándékozók felhalmoztak. A kivándorlás opciója hat ugyanakkor az adórendszerre, valamint a fel-

sőoktatás finanszírozására is. A második a *hiány* csatornája. Itt a fentiekben megemlített otthoni tőke hiányáról van szó, amely befolyásolja a hazai tényezők piacát, valamint az intézmények működését. A *diaszpóra* csatornája a kivándorlók otthoni gazdaságra kifejtett hatására utal. Az utolsó csatorna, a *visszatérés* csatornája, a külhonban meggazdagodott kivándorlók visszatérésének az otthoni gazdaságra való befolyását célozza meg. A négy csatorna bemutatásával a könyv leginkább arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy ezek milyen hatással bírnak az otthon maradtok életére. Hangsúlyozzák, ez nem azt jelenti, hogy csak az otthon maradtak jóléte az, ami számít. Az emigráció a kivándorlók jólétének megteremtése szempontjából is igen jelentős. Feltételezhetően ebben az esetben csak pozitív hatásokról beszélhetünk, hisz ellenkező esetben a kivándorolni készülő nem hagynák el az országot, ahol születtek.

A könyv második fejezete azzal a ténnyel indít, miszerint a nemzetközi migráció adatai meglehetősen szegényesek, így nagyon nehéz pontos adatokat szolgáltatni. Ezt azzal is magyarázzák, hogy vannak országok, amelyek csak a külföldön született állampolgáraikról szolgáltatnak adatokat, de akadnak olyanok is, amelyek csak a náluk élő nem saját állampolgárokról készítenek jelentést. Ezzel ellentétben, számos olyan nemzetközi szervezet létezik, például Világbank, a Nemzetközi Valuta Alap, a Nemzetközi Statisztikai Hivatal, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, amelyek az erre vonatkozó adatok kezelését szívügyüknek tekintik.

Az ENSZ adatai szerint 2000-ben 175 millió ember élt más országban, mint ahol született. Ez a világ lakosságának mintegy három százaléka, ami az 1990-ben becsült 120 millióhoz képest jelentős növekedést mutat. Az ENSZ felmérései alapján ebből a 175 millió emberből 104 millió olyan országokban vállalt munkát, amelyek gazdaságilag fejlettebbek az általuk elhagyott országoknál. Az Egyesült Államok a maga 35 millió bevándorlójával magasan az élen áll. A fejlettebb országok közül Németországban, Franciaországban, Kanadában, Ausztráliában, az Egyesült Királyságban is magas a bevándorlók száma.

Ebben a fejezetben számos olyan táblázattal találkozunk, amelyek az Egyesült Államokba bevándoroltak adatait egyesítik, különböző jól körülhatárolt szempontok alapján (pl. a bevándorlás éve, a bevándorlók végzettsége, vagy a humán tőke hiányának számszerűsítése azoknak az orszá-

goknak az esetében, ahonnan a tehetséges szakemberek elvándoroltak). A szerzők külön részt szánnak az egészségügyi végzettséggel rendelkezők kivándorlásának tárgyalására. Kifejtik, hogy míg Ausztráliában és Kanadában 200 orvos és 800 ápolónő jut százezer emberre, addig Ghánában 6,2, illetve 72. Ez azt jelenti, hogy Ghánában egy orvosra 16.129 beteg jut, és egy ápolónőre 1389. A 2001–2002-es kimutatások szerint Angliában 735 ápolónő a Fülöp-szigetéről érkezett, 2114 pedig Dél-Afrikából. Megemlítik az Indiából, valamint Zimbabweból érkezettek is, akiknek a száma 1999-es adatokhoz viszonyítva lényegesen megemelkedett. A könyv külön kitér Ghána, Zimbabwe, Kenya és Angola helyzetére, ahonnan az elvándorló orvosok, ápolónők hiánya nagy veszteség az országok amúgy is nagy nehézségekkel küzdő egészségügye számára.

Külön rész foglalkozik az OECD-országokkal. Táblázatban rögzítik tizenhét OECD-ország adatait, feltüntetve a bevándorlók számát milliós nagyságrendben, illetve hogy ezek a népesség hány százalékát teszik ki. Egy olyan 2002-es kimutatást is találunk, amely huszonegy ország külföldről érkezett egyetemi hallgatóira vonatkozik (hányan tanulnak az adott országban, ezek közül hányan nem az OECD-országokból érkeztek). Megtudhatjuk, hogy a 24 országban összesen 1 327 200 külföldi diák tanult, ebből 736 600 (55,5%) nem OECD-országból érkezett.

A harmadik fejezet a tehetségekért folyó nemzetközi versengést helyezi a középpontba. Az országok összetett lehetőségkínálataikkal, valamint hatásos, szelektív korlátozásaikkal csábítják a képzett szakembereket, valamint azt is, hogy melyek azok a gazdasági, szociális, politikai tényezők, amelyek az emigrálni kívánó egyénre hatnak. Ebben a részben öt ország (Kanada, Ausztrália, Egyesült Államok, Németország és az Egyesült Királyság) ideiglenes és állandó bevándorlóira vonatkozó politikájába nyerhetünk bepillantást. Nagyon érdekes Kanada esete. 2000-ben az országban a 118 495 bevándorlóból 29 031 rendelkezett felsőfokú végzettséggel, utóbbiakból 2371 doktori címmel is. A legtöbb bevándorló ennek a felmérésnek az alapján Kínából érkezett, ezt követi India, Pakisztán, Franciaország, a Fülöp-szigetek, Románia, Korea, az Egyesült Királyság, Marokkó és Irán.

Ezután következik az amerikai H-1 vízumprogram bemutatása, amelynek az 1952-ben született leírása alapján elsődleges célja az volt, hogy különleges képességű, képzett egyéneket csábít-

son az országba, de csak meghatározott időre. 1990 óta ezzel a vízummal érkezőknek nem kell megesküdniük, hogy nincs szándékukban végleges elhagyniuk az országot, ahonnan érkeztek.

A negyedik fejezet egy egyre nagyobb jelentőséggel bíró kérdésre hívja fel a figyelmet: Miért van az, hogy az emigrációs politikák egyre inkább képességcentrikusak? A szerzők arra keresik a választ, hogy a gazdag országok miért gondolják úgy, hogy a bevándorlási törvénykezések a képzett, tehetséges bevándorlókra fókuszálnak.

Az ötödik fejezet arról értekezik, hogy a várható, jövőbeli emigrációk miként képesek megváltoztatni egy ország gazdasági és politikai helyzetképét.

A hatodik fejezetben arra keresik a választ, mit veszít egy adott ország, ha képzett szakembereinek magas hányada kivándorol. Hogyan hat ez az ország általában egy év alatt előállított javainak és szolgáltatásainak az összességére (GDP), az állam költségvetésére, az intézményekre. Külön bemutatják Afrika múltbeli és jelenlegi helyzetét az „agyelszívás” kérdésére figyelve.

A könyv további részében megvitatjuk, hogy a kivándorlók olyan hatással vannak-e arra az országra, amelyben születtek, amilyennel a többi külföldi. Külön megemlítik azokat a kínai és indiai szakembereket, akik az Egyesült Államokbeli Szilikon-völgyben élnek és nagy mértékben hatnak az elhagyott országok gazdasági helyzetére. A nyolcadik fejezet a külföldről a szegényebb országokba eljuttatott pénzüsszegek hatásaival foglalkozik. Miként befolyásolják ezek az adott ország fejlődési irányát, mekkora összegekről van szó, honnan és hová érkeznek ezek az összegek.

A kilencedik fejezet arról értekezik, milyen szereppel bírnak a hazatérő kivándorlók. Az olvasó részletes képet kap arról, miért térnek vissza az egykoron emigráltak, kik azok, akik a hazatérést választják, milyen hatások érik az adott társadalmat a visszatéréseknek köszönhetően.

Az utolsó fejezet azzal a nagyon ismert ténnyel indít, hogy a szegényebb országokból mindig lesznek elvándorolni vágyók, és ez addig így lesz, míg úgy érzik, megélhetési körülményeik otthon nem elfogadhatóak a számukra. Ebben a részben megismerkedhetünk a gazdagabb, valamint a szegényebb országok bevándorlási politikájával is.

Végül következként a szerzőpáros többek között azt fogalmazza meg, hogy a képzett szakemberek elvándorlását a szegény országok jó lenne, ha vészjelzésként tudatosítanák, és jó lenne, ha a gazdag országok betartanák ígéreteiket, misze-

rint fejlődésre érzékenyek lesznek tetteikben, hisz nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy a bevándorlók szelekciója milyen hatásokkal bír a fejlődésben lévő országokra.

(*Devesh Kapur and John McHale [2005]: Give Us Your Best and Brightest. The Global Hunt for Talent and Its Impact on the Developing World. Washington, D. C.: Center for Global Development. 246 p.*)

Simon Réka Zsuzsanna

AZ ELITEK NYOMÁBAN

Bárki is elfelejtette volna az elitcsoportokat, hogy emlékeznünk kelljen rájuk? Címe alapján ezzel a kérdéssel is indulhatna a Mike Savage és Karel Williams által szerkesztett szociológiai kötet (*Remembering Elites*), amely friss kutatásokkal a tudományterületnek egy olyan újrt próbálja „orvosolni” 2008-ban, amely területet a szerzők állítása szerint méltatlanul elhanyagoltak a társadalomkutatók az utóbbi három évtizedben.

A cím azonban csalóka: valójában nem emlékezetről és emlékezésről van szó, ahogy ezt explicit módon ki is fejtik a szerkesztők az előszóban, hanem inkább egy helyzetleírásról és állapotfelfutásról, amelyet a kötet szociológia- és politikatörténeti tanulmányai helyeznek diakronikus-perspektivikus térbe. Geopolitikai szempontból a globális (elsősorban mégis az angolszász) világ elitjének bemutatásáról van szó, a nemzetközi jeleget a francia, a kanadai és a görög tematikájú esettanulmányok kölcsönzik a kötetnek.

A *Remembering elites* tanulmánykötet egy neves brit szociológiai folyóirat, a *Sociological Review* tematikus különszámaként jelent meg. A lap 1958 óta ad ki rendszeresen tematikus köteteket, amelyek szándékuk szerint elsősorban a kevésbé feltárt és kutatott társadalomtudományi kérdéseket vizsgálják.

A kötet szerkesztői három tematikus egység körül csoportosítják a tanulmányokat, minden tematikus egység négy-négy tanulmányban mutatja be az aktuális kérdéskört. Az első részben az elitcsoportok fogalmának meghatározása, illetve újradefiniálása áll a középpontban – történeti, illetve intézmény- és politikatörténeti kontextusban megvilágítva. A második rész a jelenlegi üz-

leti és pénzvilág vezetőinek szociológiai leírását próbálja megadni, ami csupán töredezett jelleggel sikerül. Érdekes kísérlet ennek az egységnek a második tanulmánya, amely a központi bankok vezetőinek életrajzi elemzésén keresztül rávilágít arra, hogy az angolszász és a francia pénzvilág más-más típusú oktatási intézményekben szerzett diplomát ismer el. Amíg Franciaországban az ENA, az *École Nationale d'Administration* (magyarra Államigazgatási Főiskolaként lehet lefordítani) végzettjei közül kerülnek ki a legjobban pozícionált pénzügyi szakemberek, addig Angliában az „Oxbridge”-ben, az Oxfordban vagy Cambridge-ben diplomázottak a legkeresettebbek. A harmadik részben a kulturális elit kérdése és az elitcsoportok fogyasztó szokásai kerülnek górcső alá.

A tanulmányok heterogén jellegűek, a társadalmi elitek témáját sok oldalról körüljárják, azonban egységesen illeszkednek abba a fogalmiláncba, amelyet a bevezető tanulmány határoz meg referenciapontként, amire a szerzők hivatkoznak is. A szociológia változatos adatgyűjtési és értékelési módszereivel találkozunk: klasszikus forrásfeltárás, többváltozós korrespondenciaanalízis, faktoranalízis, szociálháló-vizsgálat, fogyasztói kosarak időbeli változásának elemzése, interjúk, részt vevő megfigyelés, életrajzok és karrierutak komparatív elemzése, valamint többek között kérdőíves kutatások alapotként meg az esettanulmányok során levont következtetéseket. Ez gazdaggá teszi a tanulmánykötetet, hiszen minden szerző az adott jelenség megvizsgálására alkalmas saját munkamódszerét alkalmazta.

A kötet tartalmának lineáris bemutatása helyett – mivel a kutatók érdeklődésének fókuszában elsősorban az angolszász üzleti világ vezetőinek bemutatása áll – a következőkben az elitekkel kapcsolatban ismertett szociológiai alaptéziseket, illetve a kulturális és oktatással kapcsolatos vonatkozásokat szeretném röviden összegezni.

John Scott tanulmánya (*Modes of Power and the Re-conceptualization of Elites*) az alapvető *definíció problémáját* törekszik megoldani: Kik is az elitcsoportok? Akiket a társadalomtudományi kutatások elhanyagoltak, és akiket a kapitalista üzleti világ bususan megjutalmazott? Magát a fogalmat számos formában alkalmazták politikusokra, vallási vezetőkre, intellektuelekre, ügyvédekre, arisztokratákra és még sikeres bűnözőkre is. A terminus technicus következetes szűkítése által John Scott arra a megállapításra jut, hogy az elitcsoportot szociológiai értelemben leginkább a